

GRAMATICA FORMELOR OMONIME „A”

Obiectiv: Ne propunem să analizăm gramatica unei forme încărcate de ambiguitate și de dificultăți de interpretare; este vorba de omonimiile formei „A”. Pe lângă dezambiguizarea formei și stabilirea gramaticii fiecărei unități, în articol se examinează, comparativ, și situația din româna veche, comparație care explică diversele procese de gramaticalizare și asigură înțelegerea situațiilor actuale de omonimie. În analiză, sunt folosite simbolurile și principiile de descriere și de vizualizare a ierarhiilor sintactice din GBLR. Pentru a diferenția cele două descrieri (pentru româna actuală vs cea veche), se va folosi, în cazul celei din urmă, un sistem diferit de punere în pagină.

Alegerea acestui subiect a avut în vedere interesul constant al profesorului aici omagiat pentru cazurile gramaticale de omonimie, în numeroasele și interesantele sale cercetări de gramatică aplicată (vezi, printre multe altele, Neamțu 1999, 2007).

1. Una dintre manifestările cele mai gramaticalizate este cea în care forma **a** apare ca **prepoziție funcțională** (lipsită total de autonomie lexicală, dar încărcându-se cu rol gramatical), fiind utilizată pentru marcarea raporturilor cazuale oblice, de genitiv-dativ (ceea ce vom nota ca A_1).

În limba actuală, **a** exprimă curent relația de genitiv (1a, b), exceptând situația din (2), unde apare pentru relația de dativ; construcția cu dativul este limitată la contextul unor guvernori din seria prepozițiilor care impun dativul (*grație, datorită, mulțumită*). Selecția mărcii analitice pentru exprimarea raporturilor cazuale de genitiv-dativ **a** este circumscrisă sintactico-morfologic: (i) la grupurile nominale al căror prim component este invariabil sub aspectul cazului (1a); (ii) la grupurile nominale al căror prin component, un cantitativ indefinit, poate exprima genitiv-dativul fie analitic-prepozițional, fie flexionar (1b); aceleași restricții apar și pentru dativ (2):

- (1) a. casa **a cinci fete**, refuzul **a ditamai inspectorul**, participarea **a tot felul de oameni** / **a fel de fel** de oameni / **a foarte** mulți oameni / **a nespus de** mulți, urmările **a tot** ce s-a spus / **a ceva** / **a ceea ce** urmează
- b. marcarea analitic-prepozițională: plecarea **a mulți copii** / **a câțiva copii** / **a numeroși copii** vs marcarea flexionară: plecarea **multor copii** / **câtorva copii** / **numeroșilor copii**
- (2) datorită **a cinci profesori** / **a mulți profesori** / **a tot felul de soluții** / **a (ceea) ce s-a întâmplat**

Reprezentările sintactice ale utilizărilor A_1 sunt:

$[_{GN} casa [_{GPrep} a [cinci]_{Cuant} [_{GN} fete frumoase]]_{Pos}]$
 $[_{GN} casa [_{GPrep} a [ditamai]_{Modif} [_{GDet} directorul]]_{Pos}]$
 $[_{GN} casa [_{GPrep} a [_{GN} [[nespus de]_{Modif} mulți] prieteni]]_{Pos}]$

[_{GPrep} datorită [_{GPrep} a [**cinci**]_{Cuant} [_{GN} fete frumoase]]_{Compl al prep}]
]

În limba veche, **a**, ca marcă analitică pentru cazurile oblice, avea circulație mult mai largă decât în româna actuală, folosindu-se frecvent atât pentru relația de genitiv (3a–c), cât și pentru relația de dativ (4a–f). În raport cu româna actuală, marcarea dativului prin **a** apărea în relație cu toți guvernorii dativului (verbe și adjective construite cu dativul), dar nu și în raport cu prepozițiile cu regim de dativ, creații mai recente în română:

- (3) a. dăm știre domnilor-voastre de rândul **a nește** izvoare ce sântu la munte (DÎ 1595, CIII)
b. Și am datu noi [...] cu știrea **a mulți** boiari (DÎ 1600, XXXIX)
c. Și începu a grăi înaintea **a totu** nărodului (CC² 1581, p. 348)
- (4) a. și o deade el **a lucrători** (CT 1560–1561, f. 46^f)
b. **a doosprădzeace semențe** ale noastre pururea noaptea și dzua slujind (CV 1563–1583, f. 37^v)
c. nu se cade **a doi frați** să se împreune cu doao veare primari (Prav. 1581, f. 263^v)
d. soro-noastră să o dăm **a oamini** netăiați împregiur (PO 1582, p. 117)
e. **a striin** va da dentr-aceasta (PO 1582, p. 283)
f. nice va agiuta părinte **a fecior**, nice fecior **a părinte** (LD_{III} 1640–1660, f. 60^v)

Echivalența cu genitivul se manifestă prin apariția în coordonare, în raport cu același regent, a construcției sintetice și a celei analitice (5a, b).

- (5) a. Și am dat și cărțile [...] *denaintea* părintelui episcopului Teofil și **a mulți** boiari (DÎ 1594, X)
b. cu *știre* **a tot** megiașilor și **a tuturor** fraților (DÎ 1592, VIIIb)

Echivalența cu dativul se manifestă fie prin coordonarea cu o formă flexionară de dativ (6f), fie prin reluarea clitică printr-o formă specifică de dativ (6a, b, d), fie prin construcții mixte, cu un cuantificator invariabil precedat de **a**, dar urmat de o formă de dativ (6c, e):

- (6) a. **A doisprăzeace** apostoli numele *lă* sântu aceastea (CT 1560–1561, f. 18^v)
b. că **a mulți** nu **le** se arată dulci un chipu de bucate (CC² 1581, p. 263)
c. Grăiți **a toată adunării** feciorilor lu Izdrail (PO 1582, cap. 12)
d. Și **a mulți lă** e întrebarea ce vor (FD 1592–1604, f. 467^v)
e. sântem slugi credincioase **a toată** creștinătăței (DÎ 1600, XLIV)
f. cu mare credință va sluji împăratului și țărâi ungurești și **a toată** creștinătatea (DÎ 1600, XXXIII)

2. O manifestare gramaticalizată a lui **a** (ceea ce vom nota prin A₂) este și cea de **morfem gramatical liber** (aparținând clasei *auxiliarelor*) din structura perfectului compus de pers. a 3-a sg. (7a–c). Împreună cu sufixul participiului (**a ...at / ut / s / t / it / ât**), marchează forma temporală de perfect compus, iar, prin propriile variații (**am / ai / a / am / ați / au**), marchează persoana și numărul (GBLR, p. 8–9, 249). Pe lângă semnele de gramaticalizare curent menționate (pierderea sensului lexical posesiv, îndepărtarea de flexiunea completă a verbului de posesie corespunzător, restricțiile drastice de distribuție, precum și dislocarea și/sau inversiunea mult limitate), alte trăsături indică pierderea totală a autonomiei în raport cu verbul lexical următor (cu participiul); avem în vedere poziția cliticelor pronominale și a ne-

gatorului verbal: (i) cliticile precedă auxiliarul (7b); (ii) negatorul precedă și el auxiliarul (7c), ambele construcții indicând gruparea auxiliarului cu participiul ([Neg)-Cl-[Aux-V]).

- (7) a. **a** cântat, **a** vrut, **a** mers, **a** rupt, **a** citit, **a** hotărât
 b. **I-a** citit, **le-a** citit
 c. **nu a** citit, **nu le-a** citit

Reprezentarea morfosintactică a manifestării A_2 este:

[_{GV} [_{ne}_{IO}-[_V **a citit**] [_{GN} două romane]_{DO}]

În româna veche, **a** din componența perfectului compus avea drept corespondent forma **au**, dată fiind omonimia 3SG = 3PL, specifică epocii vechi. Dar dincolo de distincția de formă, interpretarea sintactică era aceeași, gramaticalizarea fiind încă de atunci foarte avansată; vezi poziția cliticului și a negatorului care precedă auxiliarul (8a). Singurul semn de mai mare autonomie îl prezintă frecvența crescută a postpunerii (8b, c) și a fenomenului de *scrambling*, adică dislocarea, în postpunere, prin inserarea argumentelor sau/și a adjuncțiilor verbului (8d–f):

- (8) a. **nu I-au** pus el acel bir (DÎ 1600, XXXVIII)
 b. mai **scăzut-au** *au* mai **adaos-au** (DÎ 1599, XIX)
 c. **milostivitu-s-au** de m-au miluit (DÎ 1600, CXIII)
 d. Iară să i-*au* **domnu-său** *dat* lui muiare (PO 1582, p. 246)
 e. Ce ia aminte cum când *au ei viiat* (PO 1582, p. 8)
 f. cându-i părea lui Roman că *ș-au toate întărit și tocmit*, atunce căzu și pierdu (MC 1620, f. 122^r)

În limba veche, forma **au** intră într-un sistem de omonimii inexistent astăzi: omonimia cu marcatorul interogativ (9a) și cu o conjuncție de coordonare disjunctivă ((8b); (9b, c)); de notat, în (8b), coocurența, în vecinătate, a două dintre omonime:

- (9) a. **Au** ai mâncat den lemnul de pre care porâncii eu ție să nu mănânci? (PO 1582, p. 19)
 b. Iasă să te pipăiesc cum să ești tu fiul meu **au** ba (PO.1582: p. 90)
 c. cum veri zice, sta-vor **au** merge-vor (DÎ 1600, XXXII)

3. A_3 apare ca **morfem gramatical liber** (aparținând clasei *auxiliarelor*) din structura unei forme regionale (moldovenești) de viitor, pers. a 3-a sg. (10a, b), formă care, în ansamblu, este omonimă cu infinitivul (vezi *infra*, A_4). Corespunde variantei fonetice **o** din componența viitorului popular **o veni** (GBLR, p. 256–257).

- (10) a. **A veni** ea și vremea aceea!
 b. Le-**a veni** de hac și lor!

Reprezentarea sintactică a ipostazei A_3 este identică cu cea din A_2 :

[_{GV} [_{le}_{IO}-[_V **a veni** de hac]]

4. A_4 funcționează ca **marcă gramaticală analitică** din structura formei non-finite a infinitivului (**a cânta**, **a vrea**, **a merge**, **a rupe**, **a citi**, **a hotărî**; GBLR,

p. 290). În stadiul actual de gramaticalizare, infinitivul are o manifestare morfologică dublă (analitică, prin **a**, și sintetică, prin sufixul de infinitiv).

La origine, **a** funcționa ca prepoziție lexicală, cu sens final; în urma unui proces de gramaticalizare, a evoluat spre statutul de marcă analitică a infinitivului. În stadiul actual de limbă, procesul de gramaticalizare este foarte avansat, după cum probează trăsăturile (i)–(ii):

(i) apariția lui **a** (exceptând construcțiile relative infinitivale (11a, b), precum și construcția verbului modal *a putea* (11c, d)) este obligatorie, indiferent de poziția sintactică ocupată de infinitiv; apare inclusiv în pozițiile argumentale de obiect direct sau de subiect (12a, b), poziții în care selecția unei prepoziții lexicale nu are nicio explicație sintactică.

- (11) a. N-am ce **mânca**
 b. N-am unde **dormi**
 c. El poate **mânca**
 d. El se poate **duce**

- (12) a. El dorește **a reuși**
 b. E important **a reuși**

(ii) **a** își atașează alte prepoziții lexicale, pentru marcarea a diverse valori semantice (13), precum și prepoziția funcțională **de**, pentru a introduce un complement al numelui (14):

- (13) *pentru a; fără a; înainte de a; până a; în loc de a*: Iese **pentru a** face cumpărături / **fără a** face zgomot / **până a** începe școala

- (14) dorința **de a** cânta

În raport cu manifestările cele mai gramaticalizate, A_4 își păstrează și semne de autonomie (vezi trăsătura (iii) privind poziția negatorului și a cliticelor. Este o trăsătură care explică interpretarea lui **a**, din această ipostază, ca îndeplinind simultan două funcții: cea de complementizator specializat pentru forma non-finită a infinitivului și, în același timp, cea de marcă morfologică a infinitivului.

(iii) **a** permite inserarea negatorului verbal (15a) și a cliticelor pronominale (15b), negatorul și cliticele dislocând grupul **a-V** (**[a-[Neg-Cl-[Inf]]]**); să se compare cu (7b, c), unde negatorul și cliticele precedă grupul **a-V** (**[Neg-[Cl-[a-Part]]]**):

- (15) a. **a nu** mânca, **a nu** accepta
 b. a-**I** mânca, a **le** accepta

Reprezentarea sintactică a ipostazei A_4 este:

$[_{GAdv}$ Înainte $[_{GPrep}$ de **a** $[_{Vinf}$ veni] $[_{GDet}$ mama] $_S$] $_{Compl}$ al adverbului]
 $[_{GN}$ Dorința $[_{GPrep}$ de **a** $[_{Vinf}$ reuși] $_{Compl}$ al numelui]
 $[_{GV}$ Se gândește $[_{GPrep}$ **a-** $[_{GV}$ I_{DO} $[_{Vinf}$ învinge] $_{OPrep}$]

În româna veche, poziția lui gramaticală nu este mult diferită, exceptând apariția mai frecventă cu valoarea lexicală originală de prepoziție finală:

- (16) a. Ei căuta muieri curate **a lăcui** cu iale să nască Mesie (PO 1582, p. 8)
 b. acea fată ce va veni **a scoate** apă (PO 1582, p. 79)

În construcție cu un infinitiv lung cu valoare verbală, se asociază adesea cu complementizatorul **de (de-a)**:

- (17) [apă [G_{Prep} **de-a** [G_V [V_{inf} spălarea] [G_{Det} picioarele aceluia]_{DO}]_{Modif}]] (PO.1582: p. 78)

5. A₅ funcționează ca **marcă proclitică a genitivului (sau a posesivului)**, încadrată în seria paradigmatică *al, a; ai, ale*, ca urmare a participării la fenomenul de acord (în gen și număr cu centrul grupului nominal). Dialectal, în graiurile de tip nordic, **a** este unica realizare, apărând ca invariabil, indiferent de trăsăturile de gen și de număr ale nominalului regent. În condițiile sincretismului cazurilor oblice (genitiv – dativ), în construcțiile în care apare, **a** îndeplinește un rol dezambiguizator, fiind o marcă analitică proprie genitivului. Selecția mărcii proclitice **a** este determinată sintactic, fiind cerută obligatoriu în condițiile non-adiacenței articolului definit: este selectată ori de câte ori, în imediata vecinătate de stânga a genitivului/ a posesivului, nu există o formă de articol definit. De remarcat că regentul substantival poate fi articulat hotărât, dar, dacă articolul nu apare în imediata vecinătate de stânga a lui **a / al / ai / ale**, prezența lui **a₅** este obligatorie (GBLR, p. 61–63, 131) (18a–g). Este interesantă echivalența **formală** a finalei prepozițiilor și a locuțiunilor prepoziționale cu regim de genitiv (*-a* sau *-ul*) cu forma „articulată” a substantivului (în unele situații – dar nu în toate –, chiar este, la origine, un substantiv), ceea ce explică absența mărcii **a / al** de genitiv/posesiv (19a, b), dar selecția ei atunci când genitivul/posesivul nu apare în imediata vecinătate (19c).

- (18) a. o carte / această carte **a elevului / a mea**
 b. cartea aceasta **a elevului / a mea**
 c. cartea cea nouă **a elevului / a mea**
 d. cartea este **a elevului / a mea**
 e. cartea elevului și **a profesorului**
 f. **a elevului / a mea** carte
 g. ceva / cineva **al familiei / al nostru**

- (19) a. înaintea / în fața **casei / mea**
 vs
 a'. înaintea / în fața ***a casei / *a mea**
 b. împrejurul / de-a lungul **casei**
 b'. împrejurul / de-a lungul ***al casei, *al meu**
 vs
 c. înaintea mea și **a mamei / și a ta**

Reprezentarea sintactică a ipostazei A₅ este:

- Îmi place [G_{Det} [această]_{Det} carte_{Centru} [GN **a elevului / a ta**]_{Pos}]_S
 Îmi place [G_{Det} cartea_{Centru + Det} [cea]_{Det} emfatic [nouă]_{Modif} [GN **a elevului / a ta**]_{Pos}]_S
 Îmi place [G_{Det} [GN **a elevului / a ta**]_{Det/Pos} carte]_S

În româna veche, în Țara Românească, *a*₅ se folosește variabil (20a, b), iar în Moldova și în Transilvania, se folosește, ca și astăzi, invariabil, cu o unică formă *a*, pentru sg. și pl., pentru masculin și feminin (20c, d); amestec de forme apar și în alte zone (vezi PO Banat–Hunedoara (20f–g)). Diferit de româna literară actuală, regula sintactică de non-adiacență este încălcată frecvent, *a* fiind ocurent și în imediata vecinătate de stânga a unei forme articulate definit (20b, d):

- (20) a. ci trimitimu *un berbiru alu* loru și *o slugă a* mea (DÎ 1599–1600 Craiova, XXII)
 b. den *poiana a* lu Căzan, patru *pământuri ale* Dumei (DÎ 1593 Prahova, XVI)
 c. vă dăm a ști că au fost *a* lui Corneș *omiri* (DÎ 1593 Maramureș, CXII)
 d. *Răspunsul a* domnului nostru (DÎ 1600 Transilvania, XXXVI)
 e. în orașul Sihemului, care iaste în *pământul a* Canaanului (PO 1582, p. 115)
 f. tipăritu-se-au ceastea *doo cărți* dentăniu *a* lu Moisi proroc (PO 1582, p. 8)
 g. *a* lui Elifas *ficiori* (PO 1582, p. 124)

Istoria formei (< lat. prepoziția *ad* + articolul definit; vezi GR, p. 265) explică, pe de o parte, rolul său conector, în cadrul grupului nominal, rol asemănător unei prepoziții, iar, pe de alta, rolul de înlocuitor „formal” al articolului hotărât (preia, formal, locul unui articol hotărât, permițând apariția genitivului: *pământuri ale*).

6. Strâns legat de utilizarea de marcă a genitivului, apare realizarea A₆, de **pronume semiindependent**, obținută în condițiile în care centrul nominal de grup este neexprimat/nelexicalizat (GBLR, p. 126–132). Rezultat dintr-o elipsă a centrului nominal, grupul genitival ajunge să ocupe pozițiile argumentale de subiect (21a), de obiect direct (21c) sau prepozițional (21b). Componentul *a* are, frecvent, utilizare anaforică (21a–c), cu sursa referențială existentă în contextul lingvistic, și, mai rar, deictică, cu sursa referențială obținută din contextul extralingvistic (21d):

- (21) a. Cartea_i mea s-a rupt, [_{G_{Pron}} **a_i** Ioanei]_S e încă bună
 b. Casa_i Mariei a rezistat, [_{G_{Prep}} despre [_{G_{Pron}} **a_i** mea] _{Compl al prep}] _{OPrep} nu știu nimic
 c. Ți-am găsit cartea_i. O_i caut și [pe [_{a_i} mea]]_{OD}
 d. [**AI** meu]_S („bărbatul meu”) lipsește adesea de acasă

Pronumele semiindependent are formă variabilă, schimbându-și forma în funcție de genul și de numărul sursei referențiale; *a* apare numai pentru o sursă referențială cu formă de f. sg.

Reprezentarea sintactică este:

[_{GN}∅ [_{G_{Pron}} **A** [_{G_{Det}} **mamei**]_{Pos}]]_S este încă bună

Construcția cu elipsa centrului substantival apare și în româna veche, în poziții argumentale, de obiect direct sau de subiect (22a). Elipsa centrului nominal a fost, probabil, facilitată de apariția frecventă în antepunere a genitivului/a posesivului în limba veche (22b, c) (Frâncu 2009, p. 253).

- (22) a. [**Ai domnilor-voastre**]_S vor avea leage la domnul nostru și la noi (DÎ 1595, CII)
 b. Iară că frații cei mici cheamă-se [**ai lui ueenici**] (CC² 1581, p. 41)
 c. dreptu [**a noastră spăsenie**] (CC² 1581, Predoslovie)

7. Tot ca pronume semiindependent (A₇) apare și în construcții partitive, cvasifixe (23a, b), unde prepoziția partitivă *de* („dintre”) se construiește cu pluralul pronumelui semiindependent + un genitiv/un posesiv, ceea ce explică absența formei *a*, dar prezența formelor *ai*, *ale* pentru plural.

- (23) a. A cumpărat [**de-ale gurii**]_{OD}
 b. Au plecat și [**de-ai noștri**]_S

Reprezentarea sintactică a ipostazei A₇:

- A cumpărat [_{GN} ∅ [_{GPrep} **de-ale gurii**]]_{OD}
 Au plecat și [_{GN} ∅ [_{GPrep} **de-ai noștri**]]_S

În româna actuală, apar construcții cu aceeași organizare în care prepoziția *de* și-a pierdut valoarea partitivă, dobândind o valoare apropiată de una comparativă, cu semnificația „de tipul, de felul”. În ipostaza nepartitivă, componentul pronominal *a* apare și cu forme de singular (24a, b), acordat în gen cu regentul nominal. Ca atare, sunt posibile (și literar acceptate; vezi GBLR, p. 330) două construcții apropiate și, respectiv, două „citiri” diferite: o citire „partitivă”, situație în care se folosește pluralul formei *a* (25a, b), și o citire „non-partitivă”, indicând o *proprietate*, situație în care se folosește singularul (24a, b):

- (24) a. o prietenă **de-a mea**
 b. un tovarăș **de-al nostru**
 (25) a. o prietenă **de-ale mele**
 b. un tovarăș **de-ai noștri**

Construcțiile partitiv-genitivale (cu prepoziția partitivă *de* + *a* + genitivul/posesivul) apar și în româna veche (26a–e). Utilizarea invariabilă a semiindependentului *a* în textele nordice (26d, e) a constituit, probabil, punctul de plecare pentru dezvoltarea unei citiri non-partitive (Frâncu 1983).

- (26) a. ca unui **învățătoriu de ai ovreailoru** (CC² 1581, p. 291)
 b. Și au grăit omeni **de-i noștri** cu dășii (SB 1601, p. 69/11–12)
 c. și nice o zisă **de-a meale** nu socotiț (LD_{III} 1637–1641, f. 52^v)
 d. fiecă lucră **de-a** beserecii (ȘT 1644, p. 53)
 e. un aprod **de-a** acelui domnișor (CLM 1700–1750, f. 288^v)

8. Ipostaza A₈ acoperă o valoare specială de **pronume demonstrativ semiindependent**, situație în care *a* funcționează ca echivalent semantic al demonstrativului semiindependent *cea* (GBLR, p. 173); are o realizare flexionară variabilă, în funcție de genul și de numărul obiectului substituit (*ăl(a)*, *a*, *ăi(a)*, *ălea*); apare numai în registrul popular și regional, unde cere obligatoriu prezența unui modifier, adesea o propoziție relativă introdusă prin pronumele relativ invariabil *de* (27):

- (27) **a de-am văzut-o intrând ...**

Reprezentarea sintactică a tiparului A₈ este:

[_{GPron} **A** [_{PREl} de-ai văzut-o întrând]_{Modif}]_S este prietena mea

Tiparul este înregistrat și în limba veche, cu observația că regentul pronominal este mai apropiat de forma originală a demonstrativului (28):

(28) gândindu-să, ticălosul, că i să va uita vina, **cè de**-au fost cu moscalii (NL ~ 1750–1766, p. 266)

9. Ipostaza A₉ este mult mai strâns legată de utilizarea originală, ca **prepoziție lexicală și semilexicală** cu valori multiple.

În limba actuală, prepoziția lexicală **a** apare numai cu valoare **modală și modal-comparativă**, în relație cu un număr restrâns de verbe: *a semăna a*, *a miroși a*, *a călca a*, *a arăta a*, pentru care prepoziția apare ca prepoziție-regim, deci în calitate de prepoziție semilexicală (29a–d).

- (29) a. Seamănă **a om al străzii**
 b. Miroase **a pâine caldă**
 c. Calcă **a popă**
 d. Arată **a cerșetor**

În asemenea construcții, prepoziția aparține grupului restrâns de prepoziții „ale calității”, a căror caracteristică este de a introduce nominale cu „citire” *proprietate*. Citirea ca *proprietate* explică imposibilitatea utilizării determinate a grupului nominal introdus de prepoziție (*seamănă *a acest profesor*, *miroase *a această mirodenie*, *seamănă *a profesorul nostru de fizică*). Interpretarea grupului nominal ca *proprietate* a avut drept consecință atragerea verbului polisemantic *a arăta* în clasa verbelor copulative (GBLR, p. 480, 484), în condițiile construcției cu prepoziția **a** + GN (30a) sau **a** + GAdj (30b):

- (30) a. El arată **a muncitor agricol**
 b. El arată **a foarte bolnav**

Reprezentarea sintactică a ipostazei A₉ este:

[_{GV} arată [_{GPrep} **a** [_{GN} muncitor agricol]]_{NP}]
 [_{GV} miroase [_{GPrep} **a** [_{GN} pâine caldă]]_{CircMod}]

În limba actuală, prepoziția **a** și-a adăugat o valoare semantică nouă, **cantitativă și cantitativ-distributivă**, calchiată după franceză (31):

- (31) A cumpărat caiete **a cinci lei**

În româna veche, utilizările lui **a** ca prepoziție lexicală erau mai frecvente și cu valori mai diversificate decât astăzi: apăsarea, ca și astăzi, cu valoare **modală și modal-comparativă** (32), dar, diferit de astăzi, apăsarea frecvent și cu valoare **locativă**, ca echivalent semantic al lui *la* (33a–d) sau ca echivalent semantic al lui *pe*. În vecinătatea substantivului *nume* + un substantiv propriu onomastic sau toponimic (34a, b), statutul grupului este incert, fiind posibile atât interpretarea ca grup prepozițional, cu prepoziția **a** (asemănător cu (34c)), cât și ca adverb compus, în care încorporarea prepoziției lexicale **a** se produsese deja:

- (32) Deci leul să *închipuiaște a împăratu* (Cron 1689, p. 38)
- (33) a. și nu-lu mai prinde **a mână** (CC² 1581, p. 407)
 b. Inelul tău, brâulu-ți și toiagulu-ți carele ți-e **a mână** (PO 1582, p. 132)
 c. Acmu vine-m(i) **a minte** păcatul miu (PO 1582, p. 140)
 d. și lepădă de-**a mână** tablele și le frânse eale (PO 1582, p. 288)
- (34) a. adecă eu Drăgoiu cu frate-mieu Manea și cu nepoții miei, **anume (a nume?)** Radul Dobre (DÎ 1595–1596, XII)
 b. împreună și cu preuții de la beseareca Șcheailoru [...], **anume (a nume?)** popu Iane și popa Mihai (CC² 1581, p. 6)
 c. pentru că am furat u<n> cal al Bălosului o(t) Ivănășăști, **pe nume** Stan (DÎ 1563–1564, II)

În limba veche, valoarea modală propriu-zisă apare și în relație cu prepoziția compusă **de-a** din locuțiuni adverbiale modale precum: *de-a aleanul*, *de-a sila/sâla*, *de-a valma* (35a, b), iar valoarea locativă apare și în compuși adverbiali/prepoziționali cu aceeași prepoziție compusă *de-a* (36):

- (35) a. **de-a aleanul** voiei lui Dumnedzeu (PO 1582, p. 178)
 b. Așjdere și el nu de nevoie sau cu **de-a sila** iaste scos den țară (DÎ 1593, LXXXIX)
- (36) Și va pune oile **de-a** dreapta lui, iară caprele **de-a** stânga (CC² 1581, p. 34)

Valoarea locativă va dispărea total din uzul actual al limbii. Urme ale acestei utilizări sunt însă conservate, ca arhaisme lexicale, în compușii *acasă*, *afund*, *alături*, adverbe rezultate dintr-un proces de compunere. Se păstrează aceeași valoare locativă în locuțiuni prepoziționale/adverbiale cu compusul **de-a**, de tipul: *de-a lungul*, *de-a latul*.

10. O ipostază deosebită de celelalte, fără nicio relație cu omonimele anterioare, este A_{10} ca realizare **interjecțională**, din clasa interjecțiilor cu valoare emotivă neintegrate sintactic (GBLR, p. 666). Ca interjecție, **a** poate exprima surpriza vorbitorului (37a) sau o reacție la un gând, venit spontan în mintea vorbitorului (37b). Apare fie singură, ca propoziție nestructurată independentă exclamativă (37c), fie însoțită de o propoziție exclamativă structurată (37d):

- (37) a. **A!** Uite cine a venit!
 b. **A!** Mi-am adus aminte ce trebuia să-ți spun.
 c. [P_{Ind} **A!**]
 d. [P_{Ind} **A!**] [P_{Ind} Uite cine a venit!]

11. Concluzii. Exceptând ipostaza interjecțională (A_{10}) și ipostazele de auxiliar (A_2 , A_3), toate celelalte sunt legate fie de calitatea originară de prepoziție, fie de cea de determinant, fie de cele două calități îngemănate. În urma unor procese diverse de gramaticalizare (gramaticalizarea ca marcă analitică a cazurilor oblice), de compunere (compușii locativi sau modali, *anevoie*), de compunere și gramaticalizare (vezi istoria mărcii de genitiv/posesiv) sau de elipsă (vezi statutul de pronume semiindependent din grupurile genitivale sau cele partitiv-genitivale), prepoziția și/sau determinantul ajung să piardă valorile originare, dobândind funcții gramaticale noi. Tot printr-un proces de gramaticalizare, dar de alt tip și cu alt rezultat, s-

au obținut mărcile analitice de timp (auxiliarele). Indiferent de istoria fiecărei ipostaze și de tipul de gramaticalizare, legătura semantico-gramaticală cu baza s-a „rupt”, rezultând formele **omonime** moderne. O singură excepție apare în cazul prepozițiilor lexicale (A₉), a căror utilizare, deși mult mai restrânsă în raport cu româna veche, conservă și astăzi trăsăturile originare de sens și de gramatică.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

- Frâncu 1983 = Constantin Frâncu, *Vechimea și răspândirea construcției partitive de tipul ‘un prieten de-al meu’*, în LR, XXXII, 1983, nr. 1, p. 15–23.
- Frâncu 2009 = Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Editura Demiurg, Iași, 2009.
- GALR 2008 = *Gramatica limbii române*. Tiraj nou, revizuit, vol. I. *Cuvântul*; vol. II. *Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2008.
- GBLR = *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2010 (+ *Caiet de exerciții*).
- GR = Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Grammar of Romanian*, Oxford University Press, Oxford, 2013.
- Neamțu 1999, 2007, 2008 = Gavril Neamțu, *Teoria și practica analizei gramaticale*, Editura Excelsior, Cluj-Napoca, 1999; ediția a II-a, Editura Paralela 45, 2007; ediția a III-a, 2008.
- Pană Dindelegan et alii 2010 = Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, *Morfosintaxa limbii române*, Editura Universității București, București, 2010.

CORPUS

- CC² 1581 = *Diaconul Coresi, Carte cu învățătură (1581)*. Publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, vol. I. *Textul*, Atelierele Grafice Socec & co., București, 1914.
- CLM 1700–1750 = Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, în idem, *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958.
- Cron. 1689 = *Cronograf* tradus din grecește de Pătrașco Danovici. Ediție îngrijită și cuvânt înainte de Gabriel Ștrempel. Studiu introductiv de Paul Cernovodeanu, vol. I–II, Editura Minerva, București, 1998–1999, p. 3–271 (vol. I); 5–380 (vol. II).
- CT 1560–1561 = *Diaconul Coresi, Tetraevanghelul tipărit de Coresi. Brașov 1560–1561*, comparat cu *Evangeliarul lui Radu de la Mănăști. 1574*. Ediție alcătuită de F. Dimitrescu, Editura Academiei R.P.R., București, 1963.
- CV 1563–1583 = *Codicele voronețean*. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Editura Minerva, București, 1981.
- DÎ = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*. Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru. Introducere de Alexandru Mareș, Editura Academiei R.S.R., București, 1979.
- FD 1592–1604 = *Floarea darurilor*. Ediție Alexandra Roman Moraru, Editura Minerva, București, 1996 [Cele mai vechi cărți populare în literatura română, 1].
- LD_{III} 1630–1650 = *Legenda duminicii*. Studiu monografic, ediție și glosar de Emanuela Timotin, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2005 (Cele mai vechi cărți populare în literatura română, 10).
- MC 1620 = Mihail Moxa, *Cronica universală*. Ediție critică însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă, Editura Minerva, București, 1989.

- NL ~ 1750–1766 = Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*. Ediția a II-a, revăzută. Text stabilit, glosar, indice și studiu introductiv de I. Iordan. Ediția a II-a, revăzută, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1959, p. 31–388.
- PO 1582 = *Palia de la Orăștie*. Ediție îngrijită de Viorica Pamfil, Editura Academiei R.S.R., București, 1968.
- Prav. 1581 = *Pravila ritorului Lucaci*. Text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, Editura Academiei R.S.R., București, 1971.
- SB 1592–1638 = Al. Rosetti (ed.), *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)*, Arhivele Grafice Socec & Co, București, MCMXXVI.
- ȘT 1644 = *Șapte taine a besearecii. Iași, 1644*. Ediție critică, notă asupra ediției și studiu filologico-lingvistic de Iulia Mazilu. Cuvânt înainte de Eugen Munteanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012, p. 173–259.

LA GRAMMAIRE DE LA FORME HOMONYMIQUE „A” (Résumé)

L'article décrit diverses occurrences de la forme homonymique “A” et tente d'enlever l'ambiguïté en utilisant des indices pour chaque occurrence. Il décrit la grammaire actuelle de chaque situation en examinant, les cas échéants, le stade de grammaticalisation. L'analyse propose aussi la comparaison entre la situation actuelle et celle du roumain ancien. Beaucoup de faits actuels d'homonymie ont une correspondance dans le roumain ancien et peuvent s'expliquer historiquement.

Cuvinte-cheie: *forme omonime, dezambiguizare, analiză sincronică, analiză diacronică, română modernă, română veche, gramaticalizare.*

Keywords: *homonymous forms, disambiguation, synchronic analysis, diachronic analysis, modern Romanian, old Romanian, grammaticalization.*

*Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan–Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, 13
g_dindele@yahoo.com*